

Anmeldelser

Norske landbrugsredskaber

Sendstad
FARTEIN VALEN-SENDSTAD: NORSKE LANDBRUKSREDSKAPER 1800-1850-ÅRENE. De Sandvigske Samlingers Skrifter IV, Lillehammer 1964. 364 s., talrige illustrationer.

Den store bog, som her fremlægges af lederen af De Sandvigske Samlinger i Lillehammer, betegner en værdifuld landvinding inden for udforskningen af landbrugsredskabernes historie. Det er velkendt, at der findes en omfattende litteratur, der behandler plove, harver, spader eller andre landbrugsredskaber. Her skildres normalt hvert redskab for sig med hensyn til typemæssige variationer inden for en lang udvikling fra de ældste tider til vore dage og med hensyn til forskelligheder fra egn til egn og land til land. Eller skildringen omfatter alle landbrugsredskaber inden for et snævert område, undertiden set i sammenhæng med hele redskabskulturen og den materielle kultur på stedet som helhed. Anderledes hos Valen-Sendstad. Hans bog handler om samtlige agerbrugsredskaber og ikke blot i et enkelt norsk landskab, men i en hel række områder, som antages at være repræsentative for landets vigtigste dele.

Netop spørgsmålet om, hvad der er repræsentativt, har forf. med rette tillagt stor betydning ved udvælgelsen af kildematerialet til undersøgelsen. Forholdene kan naturligvis ikke analyseres indgående i hvert eneste sogn i hele det udstrakte land. Derfor undersøges femten områder udvalgt på grundlag af kriterier, der har at gøre med de geografiske forskelle, med landbrugets driftssystemer, med økonomiske og sociale faktorer og den erhvervsstrukturelle baggrund i almindelighed. Inden for hvert område er udvalgt et antal gårde, som skal være repræsentative, en slags normalgårde, hvis udvælgelse skal sikre, at der ved sammenligninger mellem forskellige tider og steder er taget udgangspunkt i driftsenheder, som er sammenlignelige. Dette spiller ikke mindst en rolle ved benyttelsen af det store materiale af skifter, som er inddraget i undersøgelsen. Vigtige kilder er også den landbrugsfaglige litteratur i den pågældende periode, embedsberetninger, topografiske skildringer indeholdende udsagn eller vurderinger vedrørende landbruget samt endelig billedmæssige fremstillinger. Traditionsstoffet er af en vis betydning for undersøgelsen, men forf. er på vagt over for dette stofs begrænsede værdi i denne sammenhæng. Også over for materialet af bevarede genstande er holdningen sundt kritisk. Det er overordentlig vanskeligt at fastslå alderen på mange af de landbrugsredskaber, som findes på museerne. Et af forf.s metodiske problemer er, i hvor høj grad man kan foretage tilbageslutninger fra bevarede redskaber, der er yngre end den behandlede periode.

De enkelte redskaber bliver kun behandlet i ganske ringe omfang, og typologi spiller en underordnet rolle, er i det hele taget ikke hovedsagen, men kun et hjælpe-

middel. Det er velgørende for læseren, at man her er nået ud over redskabsforskningens første stadier, hvor der blot sorteres og ordnes. Det er netop undersøgelsens formål at indpasse den elementære redskabsforsknings resultater i en større sammenhæng. Med udgangspunkt i redskabskulturen og med inddragelse af mangeartede kildemateriale belyses tilstande i norsk landbrug, og med en bred landbohistorisk orientering som baggrund kan atter belyses særlige træk af redskabskulturen. Detaljen interesserer kun, forsåvidt den sammen med et stort antal tilsvarende detaljer kan belyse redskabskulturens struktur. Vigtigere end formspørgsmål er det funktionelle aspekt. Vigtigere end detaljer ved spadens eller plovens indretning er spørgsmålet om, hvor meget jord der kan bearbejdes pr. dag med dette redskab, eller om det er lavet af bonden selv, af den nærmeste smed eller på en fjernliggende fabrik. Og det er vigtigt at fastslå, hvilke andre ting, det enkelte redskab har været brugt sammen med, f.eks. spaden sammen med rive og rygkurv, ploven sammen med harve og kærre. Det er også vigtigt at konstatere, om der er nogen sammenhæng mellem ejendomsstørrelse og redskabskulturens variationer. Og et hovedformål med undersøgelsen er at konstatere eventuelle forandringer inden for perioden med hensyn til de enkelte redskaber, med hensyn til redskabssammensætningen og med hensyn til, om der dukkede helt nye redskaber op.

Problemet for forf. er ikke mindst, hvornår de ellers velkendte ændringer i norsk landbrug sætter ind, hvilke forskelle der på dette punkt er mellem de forskellige landskaber, og hvad baggrunden herfor er. Han vil undersøge omstillings- og innovationsfænomener i landbruget, idet de hertil knyttede processers forløb og kronologi efter hans mening ikke hidtil har været klarlagt. Forf. grupperer de tidligere behandlinger af disse spørgsmål omkring en stilstandsteori og fremgangsteori. Den første går ud på, at bøndernes jordbrug gennem første halvdel af 1800-årene stort set var stillestående, og at den fremgang, der tidligere var begyndt for embedsjord og byfolks ejendomme, for bønderne først kom ved midten af århundredet. Den anden teori regner med en vis fremgang også for bøndernes landbrug allerede fra anden halvdel af 1700-årene.

Forf. må nu for at kunne undersøge bevægelserne inden for første halvdel af 1800-årene sikre sig et fast udgangspunkt: Hvordan var tilstanden omkring 1800? Der gives en indgående analyse heraf, og forskellene fra egn til egn træder klart frem. Forf. følger herefter udviklingen for de enkelte grupper af landbrugsredskaber i tiden indtil omkring 1850. De velkendte tekniske forbedringer bliver sat ind i bredere sammenhæng, og især bliver der i tabeller givet tal for, hvor mange gårde i de forskellige områder der lå inde med de omtalte redskaber. Statistikken over pløjerredskaber, harveredskaber og hjulredskaber viser tydeligt den stadige vækst gennem denne periode, og dette uddybes ved brugen af mange forskellige kilder. Hertil kommer alle de nye redskaber og maskiner, der efterhånden breder sig også til andre landskaber end dem, der omkring 1800 var de mest avancerede. Man må regne med en række hæmningsfaktorer, som sinkede udviklingen. Her tænker forf. særlig på den manglende udskiftning, som medførte, at små lodder hørende til forskellige brugere lå mellem hinanden. Han nævner også svigtende almenoplysning, og at gamle sociale mønstre, f.eks. fæstevæsenet, kunne bidrage til at styrke traditionsfaktoren. Gradvis blev dette dog overvundet, og de tekniske forbedringer med hensyn til landbrugsredskaber blev også almindeligt udnyttet i de landskaber, der på dette punkt lå et par generationer bagefter de mest avancerede

dele af landet. Forf. kan fastslå, at driftsmæssige forhold ofte var af større primær betydning for udviklingen end den tekniske side af redskabskulturen. Afgørende var samfundets almindelige udvikling, der muliggjorde fremvæksten af en redskabsindustri, som ikke ligefrem afløste, men i stigende grad indtog en plads ved siden af selvforsyningen med redskaber og den håndværksmæssige fremstilling. Den efterhånden bedre almenoplysning gav større impulsmodtagelighed. Reformmiljøet var ikke mere byfolk og embedsmænd, men nok så meget de udlærte, professionelle landbrugskyndige, uden tvivl med en vis vægt på de lidt større brugsenheders miljø.

Ved inddragelse af et stort kildemateriale af vidt forskellig karakter kan forf. således på grundlag af samstemmende vidnesbyrd fra de forskellige kilder konstatere både en kvalitativ fremgang i form af en hævnning af redskabskulturen og en kvantitativ fremgang, der viser sig ved større stigning i udsæd og avl end i landbrugsbefolkningens størrelse. Og forf. kan påvise, at der er tale om en gradvis vækst i fortsættelse af udviklingen i 1700-årene. Den undersøgelse, der ligger bag disse resultater, omfatter et uhyre stort materiale. Bogen vil blive læst med interesse også uden for Norge, ikke mindst på grund af de metodiske problemer, der her kommer til drøftelse. Og den vil virke inspirerende ved sin kombinerede behandling af metoder og problemstillinger inden for økonomisk-historisk og etnologisk forskning.

Peter Michelsen.

Nordiske apsidekirker

FOLKE HÖGBERG: MEDELTIDA ABSIDKYRKOR I NORDEN. En studie särskilt anknuten till Västergötland. Skövdeortens Hembygds- och Fornminneförenings skriftserie nr. 10. Skara 1965. 231 sider; 78 ill. Sv. kr. 20.-.

»Medeltida absidkyrkor i Norden« skyldes en inspiration, Folke Högborg fik ved besøg i Eriksbergs gamle kirke i Västergötland. Samme impulser videregiver forfatteren os gennem et fotografi af kirkens alter, hvis eneste udsmykning, et kors, står i skarp silhouet mod apsidevinduet med en trappeformet sålbænk. Fotografiet er udtryksfuldt som en billedkomposition af Carl Th. Dreyer, og man forstår forf., når han i en forsigtig konklusion efter en grundig og detaljeret gennemgang af Nordens middelalderlige kirker søger at bevise ikke alene apsidens sakrale betydning, men også den religiøse symbolik, der i apsidernes østvindue anskueliggjordes for menigheden, som så mod alterets kors og herfra direkte gennem lysåbningens opad stræbende niche mod lyset, det himmelske lys, fra kristi død til opstandelse og evigt liv.

Forfatteren indleder sin bog med en beskrivelse af apsidens oprindelse og forekomst i kristen bygningskunst med hovedvægt på klostervæsenets betydning for apsidebyggeriets kulmination, benediktinerordenens inspirationskraft som den udgik fra den med flere apsider udstyrede klosterkirke i Cluny, og dets ophør i sidste halvdel af 1100-tallet med den mere puritanske cistercienserordens udbredelse.

Under sin behandling af de nordiske stenkirkers oprindelse overfører forf. M. Mackeprangs beskrivelser af kirkebyggeriet i Danmark til hvad han kalder det dansk-gotlandske kulturområde, der foruden hvad der ligger i navnet indbefatter Øland og Södra Möre i sydøstre hjørne af Småland. Inden for dette kulturområde fik

nordisk stenbyggeri sin første udbredelse – i 1000-tallet, men først næste århundrede bliver den store byggeperiode, og, mener forf. med stor støtte i refereret faglitteratur, tidligst fra seklets midte.

Det må vel betegnes som tvivlsomt, når forf. påstår, at de politiske stridigheder i 1100-tallets første halvdel var hemmende for byggeriet. Mange gange har det vist sig hvor lidt politisk uro betyder for landets byggeaktivitet. Der var heller ikke tale om stagnation i Danmark under kong Niels' regeringsperiode 1104–34; det er en opfattelse, der går tilbage til Absalons propagandist Saxo. Og landet var nok »söndrat« af indre stridigheder hvori bisperne tog del, men sandelig kun i kongens fire sidste regeringsår.

Gennem impulser fra vesteuropæiske lande skabtes 1100-tallets kirker i Norden enten med lige afsluttet kor, en grundplan der slutter sig til forgængernes, trækirkernes, enkle, eller med apsider. Apsidekirkernes antal kan ikke nøjagtigt fastslåes, men forf. angiver i afrundede cifre for det middelalderlige Danmark 750, Sverige 370 og Norge 60. Et kort over forekomsten af denne kirketype viser en gruppevis fordeling (lige afsluttet kor forekommer mere jævnt fordelt) især i det vestlige Skåne. Folke Högberg registrerer typen i de rigeste jordbrugsbygder og de tidligst dyrkede. Gennem hele perioden for romansk kirkebyggeri rejstes der iflg. forf. kirker med lige afsluttet kor, hvorfor der er flest bygninger af denne type, mens opførelsen af apsidekirkerne fandt sted inden for et kortere tidsrum, 1100-tallet og især dets sidste halvdel, og denne periode ophørte brat ved sekelskiftet, hvorfor apsideplanen ikke nåede ud i de fattigere egne, hvor trækirkerne først sent erstattedes af stenkirker. I note 1 side 27 er der sket en lille kortslutning; Ailnoth er ikke Roskildekrønikens forfatter, og han kan ikke have lavet den efter 1171 skrevne fortegnelse over kirkebyggende konger, da hans forfatterskab lå i hundredårets første årtier.

Bogens andet afsnit giver en fyldig karakteristik af apsidekirkerne og viser bl.a. den store betydning pragtapsiden på domkirken i Lund har haft for apsiderne i Skåne og deres antal.

Værkets værdi ligger i dets rige materiale og den systematiske gengivelse af stoffet. Den stærke understregning af østvinduet symbolik, der bygger på den lange aftrappede sålbænk i en enkelt kirke, vil næppe finde godkendelse hos alle, men synspunkterne om apsidekirkernes tilknytning til de frugtbareste og tidligst kultiverede egne fortjener en nøje efterforskning, selv om man straks noterer, at bilag 1, en fortegnelse over apsidekirkerne, viser mange landsbynavne med endelsen *torp* og deraf afledede dannelser og andre endelser, der indicerer nyopdyrkelse fra kirkebyggeriets samtid og de nærmest foregående århundreder.

Axel Bolvig.

Søafmærkningens historie

A. W. LANG: ENTWICKLUNG, AUFBAU UND VERWALTUNG DES SEEZEICHENWESENS an der deutschen Nordseeküste bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts (Bundesminister für Verkehr, Bonn 1965); 162 sider i 4°; 164 ill., ib. – DM 48,–.

Lige så vigtigt det i vore dage er at sikre landevejstrafikken ved skilte, tavler og afstribning, lige så betydningsfuldt har det alle dage været at sikre søfarten ved

afmærkninger og fyr. Det er i virkeligheden et problem af største betydning, selv om dets enorme vigtighed i reglen har været overset. Der findes ikke megen sammenfattende litteratur om dette emne i historisk belysning.

Den internationalt kendte kartografihistoriker Dr. A. W. Lang, der bor på øen Juist, en af de tyske østfrisiske øer, og således sidder midt i et interessant maritimt område, fuldendte 1955 et manuskript til belysning af søafmærkningens historie langs den tyske nordsødkyst. Først nu, ti år senere, er det, takket være det tyske trafikministerium, lykkedes ham at få dette arbejde udgivet.

Bogen er et meget værdifuldt bidrag til den maritime litteratur. Den holder sig nemlig ikke udelukkende til Ems-, Weser- og Elbområdet, men medtager med rette de øvrige lande rundt om Nordsøen: Nederlandene, Danmark og England, idet disse har påvirket udviklingen på forskellig vis. Nederlandene har fra tidlig tid skabt det system for afmærkning, som vi stadig bygger på, og fra England og Danmark har der til forskellige tider udgået impulser; desuden har den danske stat været engageret i hertugdømmerne Slesvigs og Holstens søafmærkningshistorie.

Dr. Lang, der har et stort kartografihistorisk forfatterskab bag sig (jfr. i den forbindelse hans afhandlinger om de ældste trykte fremstillinger af de danske kyster, i Handels- og Søfartsmuseets årbog 1955, og om det ældste kort med angivelse af søruterne i de danske farvande, sst. 1965), har i årevis systematisk gennemstøvet arkiver og biblioteker i Europa og har samlet et enestående materiale til belysning af sine emner: søkortenes historie, kystmorfologi, søafmærkning o.lign. Han kan derfor med autoritet give os den fremstilling af sømærkernes historie, som vi har savnet indtil nu. I vægtige afsnit behandler han naturlige sømærker (kirker, møller, trægrupper); båker, kabler og prikker; søtønder i alle former; fyrtårne og fyrskibe. Et væld af stof er sammenfattet til en levende skildring af sømærkernes udviklingshistorie, formål, funktion, forfærdigelse, anbringelse, vedligeholdelse; administration, finansiering; nyttevirkning osv. Teksten oplyses med et væld af fortrinlige billeder, – hvem havde troet, at der om dette emne eksisterede så meget billedstof? Med tilfredsstillelse vil en dansk læser konstatere, at en stor procentdel af illustrationerne skyldes danske forlæg, især fra Fyrdirektoratets arkiv og Søkortarkivet.

Som dansker vil man med særlig interesse studere det danske stof, og det må siges, at forfatteren giver Danmark fuld honnør for dets indsats. Frederik 2's initiativ 1560 ff. med hensyn til afmærkningen af den betydningsfulde sørute Skagen-Falsterbo omtales selvfølgelig. Desværre er det dog m.h.t. fyrvæsenet ligesom omtalen er blevet noget amputeret; problemet »papegøje« og »vippefyr« kommer ikke til at stå rigtig klart i udredningen, og Jens Pedersen Grove nævnes slet ikke, skønt hans vippefyr fra 1626 kom til at spille en ikke uvigtig rolle inden for det internationale fyrvæsen. I stedet for Smeatons sekundære vippefyr fra 1790 (afbildet s. 64) havde man således nok kunnet ønske en afbildning af et tidligere, dansk vippefyr. Alan Stevensons bog »The World's Lighthouses before 1820« (London 1959), der er den seneste internationale oversigt over fyrvæsnets historie, vi har, er desværre ret dårligt informeret om den danske indsats på dette område, derfor ville det have været rart, om Langs bog havde givet noget mere til oplysning for et internationalt publikum.

Da det danske fyrvæsen i 1960 fejrede sit 400-års jubilæum, blev fyrvæsnets historie behandlet i det festskrift, som udkom ved den lejlighed, men en anden vigtig

side af afmærkningsvæsnet, nemlig vagervæsnet, måtte man lade ligge. Det er nu på tide, at der kommer en dansk skildring af alle disse sømærker: søtønder, vager, båker, kabler, veder, prikker, koste, lodsmærker osv. Der foreligger ikke så lidt stof herom, og Langs bog kan blive til stor hjælp ved sin fylde af detaljer.

Der er én type af sømærker, Lang ikke skildrer, nemlig *vageren*, som Danmark i begyndelsen af 1800-årene lånte fra Rusland, og som hos os skulle blive meget populær og uhyre anvendt; men denne mangel skal han ikke lastes for. Vageren holdt sig nemlig til de indre, østlige farvande og brugtes kun lidt på Jyllands og hertugdømmernes vestkyst, som byggede på den nederlandsk-tyske nordsøtradition, og det er den, som Lang skildrer i sin bog.

Henning Henningsen.

Høstskik og lokalhistorie

INGEBORG WEBER-KELLERMANN: ERNTEBRAUCH IN DER LÄNDLICHEN ARBEITSWELT DES 19. JAHRHUNDERTS AUF GRUND DER MANNHARDTBEBFRAGUNG IN DEUTSCHLAND VON 1865. N. G. Elwert Verlag, Marburg 1965. 569 s. + 12 tvlr. og 5 kort. DM 75,-. Veröffentlichungen des Instituts für mitteleuropäische Volksforschung an der Philipps-Universität Marburg-Lahn. Band 2.

KARL LÖBER: BEHARRUNG UND BEWEGUNG IM VOLKSLEBEN DES DILLKREISES/HESSEN. N. G. Elwert Verlag, Marburg 1965. 344 s. + 50 farvelagte kort og 24 tavler samt talrige tekstil. DM 72,- (Veröffentlichungen des Instituts für mitteleuropäische Volksforschung an der Philipps-Universität Marburg-Lahn. Band 3).

Ved det gamle Philipps-Universitet i Marburg har et nydannet Institut für mitteleuropäische Volksforschung påbegyndt udsendelsen af en skriftrække, der vidner om den intensivering af det kulturhistoriske studium, som efter krigen har fundet sted i den tysktalende del af Europa (Svejts, Tyskland og Østrig). To af dem skal her nærmere omtales, da de giver interessante prøver på metodiske behandlinger af stof, som også ligger dansk kulturhistorisk forskning nær.

For hundrede år siden gjordes begyndelsen til en systematisk indsamling af etnologisk materiale idet Wilhelm Mannhardt i 1865 udsendte en trykt opfordring til indsamling af traditionen om høstskikke formuleret i en lang række spørgsmål. Opfordringen udsendtes i tusindvis af eksemplarer, der gav mere end 2000 til dels meget udførlige svar. Hovedparten heraf stammer fra Tyskland, men Mannhardt tilstræbte et europæisk overblik og lod spørgelisterne udsende i fransk, hollandsk og svensk oversættelse. 458 af svarene indløb da også fra de omliggende lande.

Materialet udnyttede Mannhardt i sine studier »Roggenwolf und Roggenhund« (1865), »Die Korndämonen« (1868) og »Wald- und Feldkulte« (1875-77), hvor det frugtbarhedskultiske var hovedsynspunktet. Baggrunden for dette synspunkt og Mannhardts placering i den tyske forskertradition gives i bogens to første afsnit.

Efter Mannhardts død kom hans materiale i Berliner Staatsbibliotheks besiddelse og har overlevet også den sidste verdenskrig. Ud fra grundsynspunktet, at materialet giver en tilstandsbeskrivelse af høsten og de dermed forbundne skikke for hundrede år siden, har Weber-Kellermann taget hele materialet frem igen og foretaget en omvurdering, idet hun ikke som Mannhardt forsøger en rekonstruktion ud fra

spredte enkelttilfælde, men analyserer det i dets helhed på baggrund af de sociale og landbrugsmæssige forhold. Dette udgør hovedafsnittet på mere end 200 sider.

Et hovedsynspunkt for undersøgelsen er, hvem der var bærere af høstskiktraditionen, der for overskuelighedens skyld koncentrerer sig om skikken at binde og løse (for at få ekstraforplejning) og høstfestens udformning. Det bliver derfor af den største vigtighed at undersøge, hvorledes bondesamfundets struktur var på den pågældende tid, og forf. har med stor energi forfulgt den såkaldte »bondebefrielse« og dens resultater i hele det tyske område. Når man tænker på Tysklands brogede politiske sammensætning og historiske forløb, kan det ikke undre, at tilstandene varierer stærkt fra område til område. Weber-Kellermann er standset ved tre hovedområder: landene øst for Elben, de mellem- og nordtyske lande og de vest- og sydtyske lande. Tydeligst adskiller den første gruppe sig fra de to andre, og den viser også det stærkeste enhedspræg med afgjort godsdominans, der næsten helt har udslettet en egentlig bondestand. De to andre områder viser store variationer inden for deres respektive grænser, og forf. indrømmer, at en anden opdeling var tænkelig og forsvarlig. Traditionsbærerne er følgelig forskellige fra område til område, og forholdet bliver yderligere broget ved de mange vandrearbejdere, der i høsttiden (og senere i roetiden) tit over lange strækninger søger til, hvor der er behov for fremmed arbejdskraft. Dette særlige problem er behandlet i et særskilt afsnit og illustreret med et meget oplysende kort, hvor vandrevejene stråler ud fra en række områder, fortrinsvis bjergegne, der på den tid har været tilbagestående i økonomisk henseende.

Som et hovedresultat af analysen fremtræder høstfolkene på det enkelte brug som en selvbevidst enhed, der ud fra deres tekniske kunnen føler sig, som det hedder: »als eigentliche Meister des Feldes« over for ikke blot fremmede, men også over for jordbesidderen. Deraf forklares arbejdsgruppens opræden over for herskabet (el. bonden) med binde- og løseskik og med høstfesten som en selvfølgelig afslutning for alle ved høsten beskæftigede, hvor beværtningen er rigelig og hvor de sociale skranker nedbrydes f.eks. ved godsherrens pligt til at danse med alle høstpigerne.

Forholdet er klart øst for Elben, hvor en besiddelsesløs landarbejderbefolkning mødte en godsejerklasse uden direkte deltagelse i landbrugsarbejdet. I den øvrige del af Tyskland, hvor de sociale forskelle ikke var så store, kommer andre synspunkter ind. Der var endog egne, hvor det gamle landsbyfællesskab bestod helt op til århundredskiftet, og hvor høstskikkene prægedes heraf. Forf. strejfer da også de muligheder for magiske og erotiske momenter i høstskikkene, som Albert Eske-röd behandlede i sin bog om høstskikkene (1947), hvor han ligeledes tog Mann-hardtskolens synspunkter op til revision. Weber-Kellermann anerkender da også fuldt ud den svenske indsats for revisionen på dette felt.

Bogen er ikke blot kritisk over for de mannhardtske teorier, men vender sig også imod den romantiske opfattelse af det gamle bondesamfund som statisk. Alene forløbet af »bondefrigørelsen« i Tysklands forskellige egne taler herimod, men sit hovedargument finder forf. i vandrearbejderne, hvis rolle for arbejdsorganisation og brugen af forskellige høstredskaber behandles i et særligt afsnit. Til slut fremstilles ændringerne i høstskikkene som udtryk for en ændret arbejdsverden, hvor besiddelsesløse landarbejdere mere og mere dominerer. Især gælder det som nævnt områderne øst for Elben.

Bogen har dog ikke dermed slut. Efter et udførligt noteapparat på 770 numre og en meget fyldig litteraturliste, følger en ordfortegnelse på ialt 86 sider, hvor alle de »tekniske« betegnelser inden for høst, arbejdsredskaber, teknik, høstarbejdere, høstfest o.a.m., som forekommer i besvarelsene til Mannhardt, er anført og forklaret. At bogen også er forsynet med sag-, sted- og personregister anføres for fuldstændigheds skyld.

Grundlæggeren af den moderne tyske folkemindevidenskab W. H. Riehl fastslog for mere end hundrede år siden bondestanden som en »unüberwindliche konservative Macht in der deutschen Nation«. Imod dette synspunkt, der dækkes af glosen »Beharren« opponerer Weber-Kellermann i den lige anførte studie. Når Löber i sin bog stiller den over for dens modsætning »Bewegung«, så sker det fuldt bevidst. I sin utraditionelle topografiske studie har han bestandig begge disse faktorer for udformningen af kulturen i det behandlede område for øje og behandler dem med ægte tysk systematik i underafdelinger som: overlejringer, kulturbølger, gennembrud, ødannelser og tilflugtssteder.

Forf. opnår derved at få belyst en række af de problemer, der er af værdi i al god lokalforskning og etnologisk forskning, og hans bog får derved en pædagogisk værdi, som vel er værd at stifte bekendtskab med, selv om et tilsvarende eksempelstof kun vil være tilgængeligt for få her i landet. Löber benytter nemlig, med et par markante undtagelser, hovedsageligt sprogligt og folkloristisk stof til belysning af problemerne, der anskueliggøres fortræffeligt ved bogens mange kort, og han kan her bygge på det rige materiale, som er publiceret i de tyske atlasarbejder over sprog, ord og etnologi.

Det område, som undersøgelserne dækker, er ikke stort, men et gammelt grænse- og gennemgangsland, hvor de fleste impulser er kommet fra S og V. På alle sider undtagen mod SV er det indrammet af bjerge, og det har naturlige jernforekomster, hvis udnyttelse har præget dets historie både i fortiden og i nutiden. Dets historie har gennem lange tider været forbundet med Nassau-Oranien, og på slottet i kredshovedstaden Dillenburg er Wilhelm den Tavsse født. Om alt dette: landskab, klima, historie, forvaltning og de forskellige erhverv gøres der rede i det indledende afsnit, der føres helt op til i dag.

Forf.s problemstilling er nu, om det administrative og økonomisk sluttede område også dækker et kulturelt sluttet område. Det gælder i det store hele sproget (dialekten), men skik og brug og folkelige anskuelser er ikke så stift bundne til politiske grænser som sprogformer. Det demonstreres derefter ved en række udvalgte eksempler ud fra de grupper, som er nævnt ovenfor. Det er bemærkelsesværdigt, at blandt dem er det folkelige kendskab til og udnyttelsen af vildtvoksende planter et hovedemne ved siden af de folkelige festsikke og lege. Om begge dele har forf. tidligere publiceret en række afhandlinger, og det er især interessant at gøre sig bekendt med det ellers ret stedmoderligt behandlede afsnit om de vilde væksters betydning i folkekulturen.

På overbevisende måde demonstreres fra eksempel til eksempel kulturkontakten og kulturomformningen i kredsen, hvor den nordligste halvdel fremtræder som det, man ville kalde et reliktområde. Dog ikke i alle forhold, idet de religiøse traditioner blander sig i forløbet. Dillkredsen blev i 1533 protestantisk, men ændredes hurtigt i kalvinistisk retning, og denne på mange områder »kulturfjendtlige« ud-

formning af den reformatoriske bevægelse blev ekstra kraftig i kredsens nordlige del med det resultat, at en række folkelige fester fortrængtes. Forf. har som bilag anført en oversigt over de love, forordninger og forskrifter, som den kalvinistiske øvrighed har udstedt på alle områder af kulturlivet.

I denne gammeldags del af kredsen findes en speciel erhvervsform, der kaldes Haubergwirtschaft, et bondebrug baseret på udnyttelse af de af egeblandingsskov dækkede bjergstrækninger ved fremstilling af trækul til jernudvinding og bark til garvning. Man får derved landsby for landsby en ca. 18-årig rotation, hvor skoven afbarkes, træet brændes til trækul i miler, det afskovede område med kvas, græstørv etc. afbrændes for i et par år at besås med rug og boghvede og derefter i nogle år at ligge hen som græsning for får og køer, hvorefter skoven får lov at regenerere, idet man lader store frøbærende træer stå tilbage over strækningen.

Hele dette bestemte system, hvor Haubergene normalt udnyttedes i fællesskab af alle bønder i landsbyerne, havde sit bestemt udformede sæt redskaber, sine sædvanemæssigt udformede fordelingsregler o.s.v., der er af den største kulturhistoriske interesse, og som her i al korthed er særdeles anskueligt fremstillet. Driftsmåden er ikke særegen for Dillkredsen, men har videre udbredelse i tilgrænsende egne, bl.a. i Siegerland mod NV.

Til slut forsøger forf. at opsummere resultaterne af den forudgående behandling over struktur og kulturkontakter i, hvad han kalder: Intensität des Volkslebens. Det sker ud fra en pointgivning for ialt 70 lokaliteter, hvor der hvert sted er stillet 25 gamle kulturelementer over for et tilsvarende antal nye; pointgivningen sker ud fra forekomsten heraf hvert sted. Værdien af dette eksperiment kan forekomme tvivlsomt eller ialtfald overflødigt, for det viser i virkeligheden ikke andet, end hvad de enkelte behandlinger allerede har afsløret. Dette er imidlertid en ringe indvending. Bogen burde kunne give lokalhistorikere og etnologer mange impulser til deres kulturhistoriske arbejder.

Holger Rasmussen.

En hjemstavnsbog fra landet mellem fjordene

BJERRE HERREDS BOGEN. Glud Museums forlag 1963. 638 s. ill. indb.

Mange gamle skel og grænser udviskes i vore dage. Det gælder også herredsgrænserne, og mangfoldige steder er det i dag de færreste, der ved, hvilket herred, de bor i. Men i visse af landets egne møder man en klar »herredsbevidsthed« af ældgammel rod, og det gælder nok størstedelen af Bjerre herred, der ligger så vel afgrænset mellem Horsens og Vejle fjord. Det er heri, man skal søge grobunden for et værk som »Bjerre herreds bogen«, udgivet af Glud Museum i 1963.

Det er nemlig ikke nogen herredshistorie, men en udpræget hjemstavnsbog, en bog for folk fra Bjerre herred – dem er der mange af, det er et frugtbart land – og for dem må det være en dejlig bog at læse i, når også en fremmed kan føle sig fængslet. Tyngdepunktet ligger så afgjort i »mands minde«, og meget både værdifuldt og morsomt stof er her blevet reddet for eftertiden. Jeg kan ikke nære mig for at videregive en enkelt lille godbid. En dag grev Frijs kom kørende fra Boller mod Horsens, så han lidt forude Peter Dansker – en berygtet, men snu

krybskytte – gå med et dyr på ryggen. Da de indhentede ham, råbte grev Frijs ham an og sagde: »Hvor har du skudt det dyr, Peter Dansker?« – Peter Dansker lagde sindigt dyret fra sig og sagde: »Det ska a saamænd saj greven, a skød et lige i a nak!« (s. 282).

Det er en stor bog, og alle sider af herredets liv er kommet med i den meget lange række af kapitler, mere eller mindre fyldigt naturligtvis. For eksempel kunne man nok have ønsket lidt mere om ældre slægtleds sociale forsorg – men der er et afsnit om fattiggården i Barrit – eller om befolkningsudviklingen i herredet. Men som hjemstavnsbog betragtet, tror jeg egentlig en sådan bog, i al sin brogede mangfoldighed, er rigtig i sit anlæg. Den er let at gå i kast med, og man kan hygge sig med den i mange ledige stunder. Den må også kunne give sine læsere tilskyndelse til at fordybe sig i herredets historie.

Det er ikke bare en stor bog, det er også et smukt og stateligt værk, og man må virkelig imponeres over det initiativ og den indsats, der her er præsteret. Det kan kun bunde i netop en sund kærlighed til hjemstavnen.

Paul G. Ørberg.

Nordiske gåder

LAURITS BØDKER in co-operation with BRYNJULF ALVER, BENGT HOLBEK & LEEA VIRTANEN: THE NORDIC RIDDLE. Terminology and Bibliography. Copenhagen 1964. 101 s. Pris: kr. 19.75 hft.

Laurits Bødker og hans medarbejdere har med denne oversigt over de nordiske gåder udarbejdet et meget nyttigt hjælpemiddel til brug for enhver, der vil føres ind i, hvad der foreligger af litteratur – og af problemer – i forbindelse med studiet af denne så beskedne genre inden for folkedigtningen.

Oversigten er udarbejdet dels som et terminologileksikon og dels som en bibliografi. Mest nytte vil de fleste nok have af bibliografien, der er ordnet efter lande. Det er første gang, at en sådan overhovedet foreligger. Bengt Holbek har udarbejdet den danske del, og hvad man særligt bemærker sig er, at han også har fortegnet de steder i den lokalhistoriske litteratur, hvor der gennem tiderne er optrykt gåder nedskrevet efter folketraditionen.

Problemerne i forbindelse med gådestudiet er mange, men hovedproblemet er at finde frem til en ensartet videnskabelig terminologi, og man må meget håbe, at det i det mindste lykkes at komme til enighed herom i Norden, således at de allerede eksisterende henimod 300 fagudtryk, som Bødker gør detaljeret rede for, ikke skal forøges alt for betydeligt. Tiden synes at være inde nu, dels hvor Bødkers og hans medarbejders arbejde foreligger, og dels efter at den norske folklorist Brynjulf Alver i 1961 fremlagde et særdeles grundigt indlæg i debatten »Ikring spørsmålet om eit fellesnordisk system for klassificering av gåter« (L. Bødker (udg.): Nordisk seminar i folkedigtning I. 1961. Kbh. 1962, s. 58–85 med diskussionsindlæg af Bengt Holbek og af den finske folklorist Leea Virtanen).

Iørn Piø.